

ФІЛОСОФІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС

Володимир Морозов

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки Криворізького
національного університету
«Криворізький педагогічний інститут»

© Морозов В., 2014

Ключові слова: людина, освіта, педагогічний процес, навчальний процес, інновація.

Урвадження інновацій у педагогічний процес реалізується переважно через його вдосконалення, радикальну трансформацію або видозміну, які складаються з елементів не тільки модернізації традиційної системи, але й її трансформації. У навчальному процесі як складовій процесу педагогічного інноватизація має певні особливості. Насамперед формується філософія інновацій, яка згодом конкретизується і в основних елементах навчального процесу – цільовому, змістовому, процесуальному, технологічному та оцінному, і в його цілісній конструкції. Головні критерії ефективності педагогічного процесу виражаються показниками вихованості учнів та студентів і визначають основні форми й напрями діяльності з удосконалення педагогічної роботи в школі та ВНЗ.

інноваційний розвиток освіти, особливо вищої, є потребою, продиктованою, насамперед, такими фундаментальними чинниками, як глобалізація та інформаційна революція.

Пошук та впровадження новітньої філософії цього процесу належать до першочергових завдань сучасної педагогічної освіти. На жаль, у системі вітчизняних наукових досліджень ця тема є все ще не достатньо висвітленою. Зупинимось на її розгляді більш детально.

Як зазначають учені, упровадження інновацій у педагогічний процес реалізується переважно трьома основними напрямками. Це – вдосконалення традиційного педагогічного процесу, тобто модернізація, модифікація, раціоналізація того, що прийнято; трансформація традиційного процесу або його радикальні перетворення; комплексність (комбінаторність) видозмін, які складаються з елементів як модернізації, модифікації та раціоналізації традиційної системи, так і її трансформації. Звичайно, розглянутий поділ за такими напрямками є умовним, оскільки вони чітко не розмежовуються, але характерні особливості кожного напрямку зумовлюють їх розподіл. За характерні ознаки кожного розглянутого напрямку вважатимемо масштабність ново-

введень у систему освіти та інноваційність їх потенціалу: на макрорівні відбувається трансформація нововведень, що веде до радикальних змін та зумовлює оновлення всієї системи, яке охоплює весь освітній простір, тобто парадигмальні видозміни, що ведуть до системних видозмін; на мезорівні відбувається укомплектування за основними напрямками пов'язаних між собою нововведень у кожному компоненті системи освіти: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної, вищої, післядипломної, тобто комплексні видозміни, що ведуть до компонентних видозмін; на мікрорівні відбувається вдосконалення (модернізація, модифікація, раціоналізація) традиційного педагогічного процесу, що зумовлює локальність або одиничність нововведень, не пов'язаних між собою, тобто локальні видозміни, які ведуть до поелементних видозмін.

Складовою цілісного педагогічного процесу є навчальний процес, інновація якого має особливості: спочатку формулюється філософія інновації, що потім конкретизується в основних категоріях (елементах) навчального процесу: цільовому, змістовому, процесуальному, технологічному та оцінному. Цільова складова впливає на структуру й зміст навчального плану та програми як окремої дисципліни, так і всього комплексу навчальних дисциплін. Змістова складова впливає на зміст та структуру як окремих навчальних дисциплін, так і на освіту в цілому. Процесуальна складова впливає як на структуру навчально-пізнавальної діяльності учнів, так і на структуру професійної діяльності вчителя. Технологічна складова впливає як на структуру й зміст методичних посібників, так і на всю методичну роботу. Оцінна складова впливає на систему дидактичних засобів.

Інновації конкретизуються як у кожному конкретному компоненті навчально-виховного процесу – цільовому змістовому, процесуальному, технологічному, оцінному, так і в цілісній конструкції цього процесу. Цілісна конструкція інноваційної системи має свій системотворчий чинник. Наприклад, на думку І.І. Якухно, лабораторна

система (дослідна) ґрунтується на принципі індивідуалізації навчання, самостійної дослідної роботи в предметних кабінетах-лабораторіях; проектна система (метод проектів) – організація навчання, за якою ті, хто навчається, набувають знань і навичок у процесі планування та виконання практичних завдань-проектів; інтегрована (комплексна) – здійснення навчання за певними темами-комплексами, що вміщують матеріал суміжних предметів; навчання у співробітництві ґрунтується на спільній діяльності, взаєморозумінні та гуманізмі, єдності інтересів і прагнень; вальдорфська система – навчання на антропософських засадах, розумінні розвитку людини як цілісної взаємодії тілесних, душевних і духовних факторів тощо [11].

Ефективність педагогічного процесу характеризується також рівнем організації, управління, продуктивності (ефективності), технологічності, економічності, виділення яких сприяє обґрунтуванню критеріїв, які дозволяють не лише якісно, а й кількісно оцінювати досягнуті рівні. Визначальною характеристикою педагогічного процесу є час. Саме час є універсальним критерієм оцінки ефективності і якості здійснюваного процесу.

Закономірності педагогічного процесу діалектично взаємозв'язані між собою і проявляються через певну сукупність випадковостей. Це ускладнює педагогічний процес. Але, як зазначає В.В. Ягупов, вони чітко визначають основні напрями роботи вдосконалення педагогічного процесу, що виявляються в: гуманізації і демократизації; забезпеченні суб'єктності виховання; урахуванні закономірностей і реалізації функцій процесу – виховної, навчальної, розвивальної; інтеграції науки, освіти і практики; підвищенні науково-теоретичного рівня і зміцненні практичної спрямованості; оптимізації; інтенсифікації; вдосконаленні підготовки вихователів та їх педагогічної майстерності; використанні сучасних концепцій і методів навчання та виховання; технічному переобладнанні педагогічного процесу тощо [10].

Зміст цілісного педагогічного процесу поглиблюється в конкретних методиках

навчання і виховання. Таким чином, знання сутності педагогічного процесу, його складових, закономірностей і суперечностей озброює вихователя чіткою методологією педагогічної науки, сприяє якісній організації педагогічного процесу.

У цілому зміст педагогічного процесу формують відповідно до мети освіти і виховання, враховуючи при цьому вікові можливості вихованців. Його закладають у навчальні плани, програми і підручники, а також у плани виховної роботи закладів освіти.

За допомогою форм і методів навчання та виховання реалізують зміст навчально-виховної роботи. До них належать уроки, факультативи, семінари, практикуми, гуртки, домашня самостійна навчальна робота. Ці та інші організаційні форми реалізують за допомогою різноманітних методів: пояснення, розповіді, бесіди, лекції, роботи з книгою, самостійного спостереження, лабораторної, практичної та дослідної робіт.

Для ефективного корегування стану навчально-виховної роботи, окремих її напрямів у педагогічному процесі використовують спеціальні методики педагогічної діагностики. Для діагностики педагогічного процесу використовують методи науково-педагогічного дослідження (педагогічне спостереження, бесіду, анкетування, інтерв'ю, педагогічний експеримент, соціометрію та ін.).

Головні критерії ефективності педагогічного процесу виражаються показниками вихованості учнів, студентів. До них належать: зовнішній вигляд, культура поведінки в закладі освіти та за його межами; громадська активність; самостійність у всіх видах діяльності; сформованість наукового світогляду, національної самосвідомості; позитивне ставлення до навчання, інтерес до знань і усвідомлення їх ролі у своєму розвитку; інтерес до національної і світової культур; фізичне здоров'я, потяг до занять фізичною культурою і спортом; працелюбність, орієнтованість на майбутню професію.

Ефективність педагогічного процесу залежить від рівня відповідності його змісту, форм і методів основним закономірностям виховання і потребам суспільного життя; ступеня вияву школярами активності в

навчально-пізнавальній і суспільній діяльності; рівня педагогічної майстерності вчительського колективу; ефективності впливу громадськості й церкви на виховання підростаючого покоління; рівня використання виховних можливостей позашкільних освітньо-виховних закладів, дитячих і молодіжних організацій; координації виховних впливів усіх причетних до виховання підростаючого покоління інституцій; пропаганди психолого-педагогічних знань серед батьків і населення взагалі.

Усе ж у цілому процес навчання реалізується шляхом взаємодії діяльності вчителя (викладання) і діяльності учня (учіння). Учитель здійснює різноманітні спроби, які допомагають учням засвоїти навчальний матеріал, сприяє активізації навчального процесу, учень сприймає, осмислює, запам'ятовує тощо цей матеріал. Метод при цьому постає як упорядкована взаємодія, співробітництво, партнерство. Це дозволяє зробити висновок про те, що під методом навчання слід розуміти спосіб упорядкованої, взаємозв'язаної діяльності учителя й учнів, спрямованої на досягнення завдань освіти, розвитку і виховання в процесі навчання [7].

Як зазначає А.М. Алексюк, методи навчання є одним з найважливіших компонентів навчального процесу. Без провідних методів діяльності неможливо реалізувати цілі і завдання навчання, досягнути відповідних результатів [1].

У процесі навчання зв'язок методу з іншими компонентами взаємозворотний: метод є похідним від цілей, завдань, змісту, форм навчання; водночас він суттєво впливає на можливості їх практичної реалізації. Навчання прогресує настільки, наскільки дозволяють йому рухатись уперед застосовані методи.

У структурі методів виділяються прийоми. Прийом – це елемент методу. Елементи методів є не звичайною сумою окремих частин цілого, а системою, об'єднаною логікою дидактичного завдання. Зокрема, якщо певний спосіб навчання педагог використовує на уроці тільки для того, щоб зосередити увагу на якомусь питанні змісту матеріалу, то цей спосіб відіграватиме

роль дидактичного прийому. А якщо спосіб навчання використовується для з'ясування суті питання, для розкриття змісту матеріалу, то це вже буде не прийом, а метод. Метод є способом діяльності, що охоплює весь її шлях. Прийом – це окремий крок, фазова дія в реалізації методу. Метод навчання є досить складним утворенням, має багато сторін, за кожною з яких методи можна групувати в системи. На цій підставі створюються класифікації методів. Класифікація методів навчання – це впорядкована за певною ознакою їх система [3].

Методологія цілісного підходу до взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів у навчанні передбачає виділення методів навчання у великі групи: методи організації і самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації учіння; методи контролю і самоконтролю у навчанні; бінарні методи навчання. Таким чином, усвідомлення вчителем суті й особливостей цілісної класифікації методів дозволить йому здійснити цілісну процедуру їх вибору.

У свою чергу, на сторінках педагогічної літератури не затихають дискусії навколо проблеми форм організації навчального процесу в школі. Виходячи з цього подаємо ще одне визначення педагогічного процесу, а саме як не механічної суми дій щодо навчання та виховання підростаючого покоління, а самостійне цілісне явище, яке має свої внутрішні закономірності, специфічні поєднання виховання, навчання, розвитку, своєю системою організації навчально-виховної роботи освітньо-виховної системи [10].

На сьогодні чіткого визначення в педагогічній науці понять «форма організації навчання» чи «організаційні форми навчання», як і поняття «форми навчальної роботи» як педагогічних категорій поки що немає. І.Ф. Халамов правий, констатує, що «на жаль це поняття не має в дидактиці чіткого визначення» і що «більшість вчених просто обходить це питання і обмежується буденними уявленнями про сутність цієї категорії» [8]. Приводом до такого висновку послужило визначення цього поняття І. Я. Лернером. Він пише: «Організаційну форму навчання ми визначаємо як взаємо-

дію вчителя і учнів. Що регулюється певним, заздалегідь встановленим режимом і порядком» [5]. У свою чергу І. М. Чередов справедливо констатує, що форма організації навчання зумовлює «упорядкування, налагодження, приведення в систему» взаємодії учителя з учнями під час роботи над певним змістом матеріалу. Організація навчання – забезпечити оптимальне функціонування процесу управління навчальною діяльністю з боку вчителя [9, с. 120–143].

В історії світової педагогічної думки та практики навчання відомі найрізноманітніші форми організації навчання. Їх виникнення, розвиток, удосконалення і поступове відмирання окремих з них пов'язане з вимогами і потребами суспільства, що розвивається. Кожний новий історичний етап у розвитку суспільства накладає свій відбиток і на організацію навчання. У результаті педагогічна наука накопичила значний емпіричний матеріал у цій галузі. Постає питання про необхідність систематизації різноманітності форм організації навчання, виділення найбільш ефективних, відповідних духу часу, історичної епохи.

У зв'язку з цим вченими виділені такі підстави для класифікації форм організації навчання: кількість і склад учнів, місце навчання, протяжність навчальної роботи. На цих підставах форми навчання діляться відповідно на індивідуальні, індивідуально-групові, колективні, класні й позакласні, шкільні й позашкільні. Зазначимо, що ця класифікація не є строго науковою і визнається далеко не всіма вченими-педагогами. Водночас треба визнати, що такий підхід до класифікації форм організації навчання дозволяє трохи упорядкувати їх різноманітність.

Найстарішою формою навчального процесу, що бере свій початок з глибокої давнини, є індивідуальна форма навчання [4]. На сьогодні, як бачимо, відбуваються спроби вдосконалення класно-урочної системи та інших систем організації навчання, а також пошуки форм навчання у напрямі їх індивідуалізації та технізації.

Найбільш стійкою виявилась класно-урочна система, і що вона дійсно є цінним завоюванням педагогічної думки і передо-

вої практики роботи масової школи. Більш-менш закінчений відрізок педагогічного процесу в класно-урочній системі навчання – це урок [6]. При цьому, про яку б форму навчання ми не говорили, головною складовою цього процесу є наукова складова.

Ще в 1993 році Національна академія педагогічних наук України визначила, що головним завданням педагогічної науки є методологічне, теоретичне та методичне забезпечення докорінного оновлення системи освіти в цілому та педагогічного процесу зокрема на основі врахування реалій сучасного життя, перспектив соціально-економічного розвитку України як суверенної держави. Наголошувалася необхідність чіткого визначення й експериментального обґрунтування основоположних принципів системи безперервної освіти, державних стандартів на всіх її етапах, структури й основних параметрів змісту освіти, психологічного обґрунтування формування у дітей і молоді національної самосвідомості, громадянськості, прищеплення їм почуття патріотизму і національної гідності, високої моральності, гуманізму і працелюбства.

Починаючи з 2001 року створилися об'єктивні соціальні й наукові передумови для розробки й прийняття тривалої стратегії розвитку української освіти з урахуванням напрацювань за десятиріччя незалежності й поступу держави в першій чверті ХХІ століття, а також тих процесів, що відбуваються в світі. Вітчизняні науковці акцентували увагу на педагогічних проблемах різних ланок освіти, а це: 1) теоретико-методологічні засади формування змісту загальної середньої освіти; дидактичне й науково-методичне забезпечення шкільної, дошкільної і частково вищої освіти; 2) педагогічні засади створення й використання навчального середовища; розробка законів України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Національної доктрини розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті, Державного базового компоненту змісту дошкільної освіти, державних стандартів (трудового, художньо-естетичного, фізичного, екологічного виховання, географічної освіти), загаль-

ної середньої освіти; 3) підготовка Закону України «Про професійно-технічну освіту» (А. М. Гуржій, О. І. Волков, В. О. Зайчук, Я. Г. Камінецький, Н. Г. Ничкало, В. О. Радкевич); Закону України «Про позашкільну освіту» (О. І. Волков); Концепції державних стандартів професійно-технічної освіти (А. М. Гуржій, Я. Г. Камінецький, Н. Г. Ничкало, В. О. Радкевич, О. І. Щербак); Концепції інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільської школи (В. Ю. Биков) та ін.; 4) розробка концептуальних засад діяльності нового типу вищого навчального закладу для молоді з особливими освітніми потребами (П. М. Таланчук).

Значна увага була зосереджена на виконанні цільової комплексної програми «Вчитель» (І. А. Зязюн, М. Б. Євтух, В. П. Андрущенко).

Наукового дослідження потребують теорія конструювання навчальних планів, теоретичні засади підручникотворення, співвідношення науки й навчального предмета, теоретичне й емпіричне у змісті загальної середньої освіти, способи інтеграції та диференціації змісту освіти тощо.

Досить помітне відставання має місце в галузі теоретико-методологічних проблем. Методологія педагогіки – це осмислення початкових принципів, методів пізнання, дослідницьких засад і підходів до всіх загальних і часткових теоретичних і практичних проблем, встановлює характер взаємозв'язку педагогіки з іншими суспільними і природничими науками. Кожне теоретичне узагальнення, наукова концепція має в собі в узагальненому вигляді філософсько-методичне обґрунтування.

В умовах оновлення суспільства і освіти актуальними є наступні методологічні проблеми: сутність виховання, навчання, педагогічної діяльності як суспільних явищ і педагогічного процесу; предмет педагогіки як суспільної науки в умовах неперервної освіти і загальні закони виховання, навчання, педагогічної діяльності; діалектика взаємозв'язку неперервності освіти і виховання з розвитком продуктивних сил і ви-

робничих відносин; система взаємозв'язку виховання, навчання, педагогічної діяльності і форм суспільної свідомості; становлення дитячої особистості як суб'єкта і об'єкта виховання; соціально-педагогічні суперечності як джерело розвитку дитини і педагогічного процесу; співвідношення національного, класового і загальнолюдського в громадянському вихованні; соціальні, філософські і психолого-педагогічні основи формування змісту освіти; єдність соціального і біологічного, цілеспрямованого і спонтанного у формуванні дитячої особистості; взаємодія загального, особливого та індивідуального у формуванні особистості; особливості педагогічного мислення, зокрема, в інтенсивному інформаційному середовищі [2, с. 269–273].

Потребують методологічного осмислення і такі злободенні проблеми, як співвідношення і взаємозв'язок індивідуального і

суспільного інтересів; відмова від ідеї всебічного розвитку особистості як віддаленого ідеалу на користь різнобічного розвитку; повернення до педології, її теоретичних оцінок дітей; внесення моральних догм релігії в духовні пріоритети педагогіки. А це не дозволяє об'єктивно оцінити стан сучасної педагогічної науки, її досягнення й недоліки, відродити несправедливо забуті і замовчувані імена учених-педагогів і їхню творчість, виявити справжні причини і форми існування застою в педагогіці.

Вирішення цих питань якраз і формує нову філософію педагогічного мислення та дії, надає можливість прогнозувати подальший розвиток системи освіти, структура, склад і характер діяльності якої мають відповідати соціальним, науковим і технологічним цілям і умовам розвитку суспільства та внутрішнім цілям і потребам самої системи освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алексюк А. М.** Загальні методи навчання в школі / А. М. Алексюк. - К. : Радянська школа, 1973. - 264 с.
2. **Биков В. Ю.** Системно-структурні засади забезпечення якості професійної освіти / В. Ю. Биков // Зб. наук. праць. - Донецьк : Либідь, 2001. - С. 269–273.
3. Выбор методов обучения в средней школе / под ред. Ю. К. Бабанского. - М. : Педагогика, 1983. - 217 с.
4. **Галузинский В. М.** Индивидуальный подход в воспитании учащихся. - К. : Радянська школа, 1982. - 133 с.
5. **Лернер И. Я.** Дидактические основы методов обучения / И. Лернер. - М. : Педагогика, 1981. - 186 с.
6. **Підласий І. П.** Як підготувати ефективний урок : книга для вчителя / І. П. Підласий. - К. : Радянська школа, 1989. - 204 с.
7. Проблемы методов обучения в современной общеобразовательной школе / под ред. Ю. К. Бабанского, И. Д. Зверева, Э. И. Мозонсона. - М. : Педагогика, 1980. - 208 с.
8. **Харламов И. Ф.** Педагогика : учебник – 6-е изд. - Мн. : Універсітэцкае, 2000. - 283 с.
9. **Чередов И. М.** Должностные обязанности руководителей школ [Текст] / И. М. Чередов // Развитие познавательной активности и самостоятельности учащихся : материалы обл. конф. / Омск гос. пед. ун-т, лаб. эксперим. дидактики. - Омск, 2003. - С. 120–143.
10. **Ягулов В. В.** Педагогика : навчальний посібник / В. В. Ягулов. - К. : Либідь, 2002. - 560 с.
11. **Якухно І. І.** Наукові основи інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти : монографія / І. І. Якухно. - Житомир : Полісся, 2010. - 524 с.

CITED LITERATURE

1. **Aleksyuk A. M.** General methods of teaching in school / A. M. Aleksyuk. - K. : Radianska shkola, 1973. - 264 p.
2. **Bykov V. Yu.** Systemic and structural bases for maintaining of vocational education quality / V. Yu. Bykov // Coll. of scient works. - Donetsk : Lybid, 2001. - P. 269–273.
3. Choice of teaching methods in a secondary school / edit. by Yu. K. Babanskii. - M. : Pedagogika, 1983. - 217 p.
4. **Haluzinskii V. M.** Individual approach in students' training. - K. : Radianska shkola, 1982. - 133 p.
5. **Lerner I. Ya.** Didactic bases of teaching methods / I. Lerner. - M. : Pedagogika, 1981. - 186p.
6. **Pidlasyi I. P.** How to prepare an effective lesson? : teacher's book / I. P. Pidlasyi. - K. : Radianska shkola, 1989. - 204p.
7. Problems of teaching methods in contemporary comprehensive school / edit. by Yu. K. Babanskii, I. D. Zveriev, E. I. Mozonson. - M. : Pedagogika, 1980. - 208 p.
8. **Kharlamov I.F.** Pedagogy : textbook – 6th edit. - Mn. : Universitet, 2000. - 283 p.
9. **Cheredov I. D.** School managers' duties [Text] / I. M. Cheredov // Development of cognitive activity and independency of pupils : mater. of regional conf. / Om. state ped. university, experimental didactic lab. - Omsk, 2003. - P. 120–143.
10. **Yahupov V. V.** Pedagogy: textbook / V. V. Yahupov. - K. : Lybid, 2002. - 560p.
11. **Yakukhno I. I.** Scientific bases of innovative development for postgraduate pedagogical education : monograph / I. I. Yakukhno. - Zhytomyr : Polissia, 2010. - 524 p.